

ISMERTETÉSEK. BÍRÁLATOK.

Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. Gyűjtötte és leírta gróf Apponyi Sándor. I. kötet. XV. és XVI. század. Budapest, 1900. 8-rét, V, 478 lap.

Külföldön annyi bibliofil van, hogy nehéz feladat lenne számba venni őket. Különösen Angol- és Franciaországban. Ez utóbbi országban egyesületük is van, sőt esztendőről-esztendőre egy évkönyvet is adtak ki, »Bibliomanie« czímen, melyben a szerkesztő hűségesen beszámol arról, hogy mely könyvek voltak a legkeresettebbek az elmúlt évben; melyekért adtak ötszáz, ezer, két, három vagy — tizezer frankot. Mi még nem vagyunk, sőt talán soha se leszünk ennyire. Számon is tart-hatjuk, sőt újjunkon megolvashatjuk bibliofileinket. Bibliomaniakusunk ez idő szerint nincs is. Kiváló bibliofil hírében áll Ágoston József, kinek a magyar szépirodalmi művek princeps editioiból van remek gyűjteménye; — Ráth György, kinek magánkönyvtárában leggazdagabban vannak képviselve a régi magyar nyomtatványok; Emich Gusztáv számos unikum birtokosa; Széll Farkas kinek gyűjtői szenvedélye mind a két irányba kiterjed; báró Radvánszky Béla, ki a magyar történeti irodalom legtel-jesebb collectióját gyűjtötte össze és még néhány kisebb concursens.

E díszes gárdának régóta díszé gróf Apponyi Sándor. »Last but not least« a sorban. Neve régóta ismeretes, úgyis mint archaeologusé — a lengyeli ásatások híre külföldre is elhatott — úgy is mint könyv-amateuré. Személyes könyvgyűjtő — az amatőrök minden sajtásá-gával. Midőn ez ismertetést írjuk, megjelenik előttünk a nemes gróf tiszteletreméltó alakja, kezében egyik becses unikumával, a mint magya-rázza annak érdekességeit. Beszél a címlapról, a címlap-keret stíljéről s gyanítható metszőjéről, s midőn érdeklődésünket legmagasabbra fokozta

s kíváncsian nyúlunk utána, hogy közelebbről megszemléljük, szinte önkénytelen kézmozdulattal kitér előlünk — és tovább beszél az előszóról, az ajánlás jellemző adatairól, a kolophonról, az érdekes bejegyzésekről, előbbi tulajdonosáról, áráról és még sok más érdekesnél érdekesebb dologról, melyeket bár meddig elhallgatnánk s ilyenkor csak azt sajnáljuk, hogy mindazt mindjárt nem jegyezhetjük le. De különben felesleges lett volna, mert e katalogusban íme most mindazt megtaláljuk, a mit akkor élőszóval elmondott.

A gróf igazi amateur-szenvedélyéről anekdoták is keringenek. Boldogult Szilágyi Sándor bátyánk, a kinek emléke annál élenkebben meg-megújul előttünk, minél több idő múlt el, a mióta örökre elveszítettük — egyízben a »Történeti Életrajzok« számára kölcsön kérte a gróftól Appianus Magyarország-térképét, melyet e korban (1528) szokatlan praecisitas jellemez. E becses térképnek csupán ez az egy példánya volt ismeretes s merész vállalkozás volt bibliofiltól ilyen unikumot kölcsön kérni. Apponyi úgy oldotta meg a dilemmát, hogy lefotografáltatta a terjedelmes térképet s fototypiai hasonmását elküldte ajándékba, — de az eredeti példányt kezéből ki nem adta. Sok anekdotát hallottunk a gróf könyvcseréiről is. Ha valamely antiquariusnál olyan könyvre akadt, melyet mindenáron meg akart szerezni, annyi művet ígért érte cserébe duplum példányaiból, mely a megkívánt könyv értékét háromszorosan is meghaladta — már t. i. az antiquarius nézete szerint.

A most megjelent katalogus 657 tizenöt és tizenhatodik századbeli nyomtatványt ismertet. A második kötet a tizenhetedik s a harmadik a tizennyolcadik századbeli nyomtatványok leírását fogja tartalmazni.

Azt hisszük, nem lesz érdektelen elmondani röviden e rendkívül gazdag és becses gyűjtemény történetét.

A gróf — mint maga írja — még nagyon fiatal volt, mikor a gyűjtést megkezdte: »iam a puerulo mirum acquirendi et possidendi libros insessit desiderium.« Tizennégy éves korában már sorra járta London antiquarüzleteit s ekkor vette többek közt egy a Tottenham Courton levő sötét üzlethelyiségben Laskói Osvát predikációs könyvét két shillingért. Itt, azután Párisban és Rómában szedte össze a hatvanas években első könyveit. Magyar nyomtatványok a külföldi antiquarpiaczon csak elvétele fordulnak meg, ez határozta meg könyvgyűjtése irányát. Gyűjtötte a magyar szerzőknek idegen nyelven írt s külföldön nyomtatott munkáit s idegen íróknak magyar vonatkozású vagy magyar Maecenasoknak ajánlott műveit. Minő szenvedélyes gyűjtő, milyen páratlan bibliofil, e kötet hangosan beszélő bizonyossága.

Az egyes könyvcímekhez nagybecsű jegyzetek vannak csatolva. Minden mű akkor érdekel bennünket legjobban, mikor meg akarjuk szerezni s érdeklődésünk tetőpontra hág, mikor már meg is vásároltuk: izgatottan visszük haza, vagy bontjuk ki a csomagot, melyben megérkezett, gyönyörrel vesszük kezünkbe, óvatosan vizsgáljuk lapról lapra: érdekel annak minden tulajdonsága, díszítése, cul-de-lampe-ja, custosai, még sajtóhibái is. Nincs az a bejegyzés, curiositas vagy fogyatkozás, a mi elkerülhetné figyelmünket. Ha ekkor — az érdeklődés melegében felszólítanak, hogy mondjuk el, a mit tudunk a most vásárolt műről: nagyon sok érdekes dolgot tudnánk elmondani. Így jöttek létre Apponyi gróf jegyzetei is: meg is látszik rajtuk, becses adatok váltakoznak érdekes dolgokkal, minden lapon új eddig ismeretlen adat, oly művekből, hol sohase kerestük volna, nagybecsű helyreigazítások, vagy érdekes apróságok. Nem tudjuk hirtelen, hogy a szerző rendkívüli éles elméjét, vagy bámulatos irodalmi tájékozottságát, vagy roppant apparatusát csudáljuk-e?

Talán felesleges is mondanunk, hogy nemcsak a bibliografus vagy historikus, hanem az irodalomtörténetíró is rendkívül sok új dolgot talál benne.

Nem lehet czélunk, terünk sincs hozzá, talán nem is tudnók mind felsorolni a nevezetesebb helyeket. Meg sem kíséreljük, csupán némi mutatványra szorítkozunk.

Az első ismertetett munka Aquinoi Tamás »Aureum Opus«-ának egy része, Máté és Márk evangeliomainak kommentárja és pedig annak editio princeps-e, római nyomtatvány Sweinheim és Pannartz nyomdájából az 1470-dik évből. Mit keres Aquinoi Szent Tamás műve a magyar vonatkozású munkák sorában? Tudjuk ugyan róla, hogy egyik nőtestvére révén rokonságba jött a magyar királyi családdal, sőt állítólag családja a Frangepánoktól származott és így többféle jogon vindikálhatjuk magunkénak: de e tényekről nem szól a két evangeliom kommentárjában. Vagy talán azért, mert Aquinoi Szent Tamás a könyvkereskedők védőszentje? De ne találgassuk, megmondja Apponyi maga. Példányában végül három levél van, mely eddig minden bibliografus figyelmét elkerülte, a melyben a mű kiadója kegyeletes szavakkal áldoz Carvajal bibornok emlékének, a ki őt e kommentárok kiadására búzditotta. Most már értjük magyar vonatkozását. A ki Carvajal életrajzát megírja, nem mellőzheti magyarországi szereplését, érdekes pályafutásának legkiemelkedőbb s legnevezetesebb mozzanatát. Szól is erről bőven s készséggel aláírjuk Apponyi nyilatkozatát, hogy az érdekes függelék megérdemelné

az egész terjedelemben való közlést. Kivált ha hozzávesszük, hogy milyen érdekes módon beszél benne az olasz szerző a magyarokról. Azt mondja többek közt, hogy úgy tisztelték Carvajalt, mint az Istennek angyalát. Hogyan beszél Hunyadi Jánosról és dicső apjánál különb fiáról, kit nem is az emberek, hanem az ég tett meg magyarok királyává. Valóban sajnálni lehet, hogy Apponyi csak a magyar vonatkozású részek rövid kivonatolására szorítkozott. Egész kis értekezés lett a »Complurium eruditorum vatum carmina (Augsburg, 1518)« című négy ívnyi kis munka ismertetéséből, melyben Maximilianus Transilvanusnak is van költeménye.

Maximilianus Transilvanus a Magellan-expeditio tudósítója, sőt állítólag tagjának a »Relatio de Moluccis insulis« hírneves szerzőjének származási vagy illetőségi kérdése régóta kísért a magyar irodalomban. Már Czvittinger felemlítette a magyar írók között, Bod Péter pedig ezt írja róla: »...Élt a' XVI-dik száznak az elején, lakott Spanyor országban az V-dik Károly Tsászár szolgálatjában, oda is házasodott 's maradt. Szász vólt é vagy Magyar? nem elég világos. Irt egy hosszú levelet 1522-dik eszt. a' Kastellánusoknak a' Molukkai Szigetek felé-való hajókázásokról, a' mellyben sok ujságok foglaltatnak-bé. Az Uj világról írott más könyvekkel ki szokott nyomtattatni.« Újabban gr. Apponyi Sándor elevenítette föl ismét e kérdést a »Századok«-ban, melynek vitatása tovább folytatódott a »Könyvszemlé«-ben sőt még Erdélyben is visszhangot keltett. Kropf Lajos, Márki Sándor és maga a kérdés felszínre hozója bámulatossá erudícióval argumentáltak és vitatkoztak, csudás buzgósággal és szorgalommal szedve össze mindenünnen az adatokat, analogiákat stb. Kropf még Brüsszelbe is utazott, hogy a levéltári peresomagokból, tárgyalási jegyzőkönyvekből és birtokvásárlási aktákból derítsen e származásra több világosságot. Valljuk meg, (nem ő rajta mult) kevés eredménnyel. Legnagyobb eredménye volt, hogy a brüsszeli kutatásról írt értekezés javítása közben kezébe akadt Oláh Miklós levelezése az akadémia »Monumenta« cz. kiadványsorozatából s abban megtalálta azt a passust, melyben a levélíró írónkat vagy utazónkat »Maximilianus noster Transilvanus«-nak nevezi, a kivel Brüsszelben barátságot kötött a haza közössége miatt stb. E passzus eldöntötte a vitát s szinte sajnáljuk, hogy nem előbb akadt reá. De el kell ismerni, hogy sok akadály is volt, melyet elhárítani nem tudtak, átugratni pedig nem akartak. Ilyen volt pl., hogy M. T. magát Bruxellensis-nek nevezi s az ilyen, név után tett helynév legtöbb esetben csakugyan a származási helyet jelenti.

De nem csak ez a kérdés van a katalogusban (jobb szó híján

használjuk e kifejezést, talán jobban megfelelne a »magyar vonatkozású nyomtatványok irodalom- és művelődéstörténeti repertoriuma« cím) ilyen bőven és érdekesen tárgyalva; ezt csak taláalomra szakítottuk ki. Ilyen érdekes lenne a hadi tudósítások, a hirlapokat pótló »Newe Zeytung«-ok ismertetése, melyekből a Magyar Nemzeti Múzeum után Apponyi grófnak van legteljesebb gyűjteménye; ilyen tanulságos lenne a Sambucus műveinek és kiadványainak ismertetése, melyekből a grófnak páratlan collectióját már a millennaris kiállítás alkalmával megcsodáltuk; érdekes lenne e művek leírásának reproducálása, mert egy részük Plantin világhírű antverpeni sajtója alól került ki, gyönyörűen illusztrálva; irodalomtörténeti haszna is volna, mert épen úgy mint Szenczi Molnár, Sambucus is művei előszavában s ajánlásában szórta el változatos élete folyásának adatait, a mely körülmény Apponyi gróf figyelmét természetesen nem kerülte el; »curiosité« szempontjából is foglalkozhatnánk velük, mert Sambucus Grolierrel, a híres amateur kincstartóval levelezésben és összeköttetésben állott — de ha mind erre terünk volna is, akkor is csak halavány sejtelmet kelthetnénk e gyűjtemény gazdagságáról.

Mulatságos helyreigazításokkal is találkozunk. Álljon itt egy mutaványúl és intőpéldául. Kiről szólna, ha nem Kertbenyről, a magyar vonatkozású nyomtatványok bibliografusáról, a ki több mások között Petőfi egyik költeményében a harmatcseppet »Dritteltropfen«-nek fordította! Itt is hasonló fordításról van szó. Rabucher Florián 1541 körül megjelent »Gewisse Zeitung«-ban következő passus van: »Darnach sind die Gotzschen herausgefaren« és másutt: »Indem sind viel Türcken vberhand hinein kommen, die Stad vmb den halben mittag mit eynem grofsen Geschrey eingenomen, die Gotzschen nidergehawen, vnd die Krancken so darin gewesen. Sind mehr denn 300 Gotzschen vnd Wagen darinnen blieben..«. Kertbenyt a »kocsi« (»Gotzschen,« »Gotschi wagen«) szó német orthographiája megtévesztette s mindenütt a Götz ezred katonáiról (»Göztzék«) beszél s műve életrajzi függelékébe is belevette Götz ezredest, mint a kinek életrajzához az itt idézett helyek adalékul szolgálnak!

Brunet Gusztáv érdekes értekezést írt a ritka könyvek áráról, ha valaki a magyar könyvgyűjtők könyvárairól fog írni valaha, nem kevésbé érdekes adatokat fog Apponyi művében találni.

De nem folytatjuk tovább.

Gróf Széchenyi Ferencz mielőtt a Magyar Nemzeti Muzeumot alapította, elkészíttette s saját költségén kinyomatta könyvtára máig becses katalogusát, ugyanazt tette vele csaknem egy időben Erdélyben kiváló kortársa gróf Teleki Sámuel is. Követte példájukat gróf Apponyi

Sándor. Könyvtára talán kisebb mint a fentemlített két amateuré, talán értékben sem múlja felül azokét, de könyvtárkatalogusa, úgy a mint azt Apponyi maga elkészítette, nemcsak felülhaladja, de egyetlen a maga nemében. Vajha folytatná minél előbb, vajha hasonló katalogust adna ki metszet- és térképgyűjteményéről! Vajha követnék példáját többi amateureink! Szébb és maradandóbb emléket alig állíthatnának nevüknek s a nevükhöz fűződő nemes szenvedélynek egyszersmind nagy szolgálatot tennének általa a magyar nemzeti művelődéstörténet ügyének is!

é.

